

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Rajapova Malika Ahmadali qizi

Qo'qon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

ALLEGORIYA, STILISTIK TROP HAQIDA DASTLABKI TUSHUNCHALAR

Annotatsiya

Ushbu maqolada allegoriyaga stilistik trop va badiiy tasvir vositasi sifatida urg'u beriladi. Bundan tashqari maqolada, allego riyaning kelib chiqishi va tarixiy rivojlanish bosqichlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit So'Zlar: allegoriya, stilistik trop, literal allegoriya, tipologik allegoriya, moral allegoriya, anagogik yoki polysimeous allegoriya.

KIRISH

Uslub bir vaqtning o'zida — mazmun ham, shakl ham, g'oya ham, motiv ham. Bularning barchasi birlashganda asar busbutunligini uslub ta'minlaydi. Shunga ko'ra yozuvchi uslubini so'zga, tilga — ulardan foydalanishdagi o'ziga xoslikka bog'lab qo'yish noo'rindir. To'g'ri, adabiyot — so'z san'ati, til adabiyotning birinchi elementi bo'lsada, uslubni yuzaga keltiruvchi vositalardan biri — zaruriy elementi sanaladi.

Uslubni yuzaga keltiruvchi eng zarur omillardan yana biri — so'zlovchining hayotni, uning mohiyatini va uning qa'ridagi haqiqatni tadqiq va tahlil qila bilishi bilan bog'liqdir. Inson ruhiyatining boy va yashirin sirlarini, ularning tub estetik qimmatini kashf etish san'ati — ruhiyat bilimdonligi bilan bevosita aloqadordir. Demak, *uslub* — *yo'zuvchining voqelik va insonni idrok qilishi, ularning qalbidagi haqiqatning kashf etishi va uni so'z vositasida obrazli ifodalay olishi* — bu vazifalarni individual tarzda yaratish san'atidir. Uslub doim notiqning butun borlig'idan — tabiatidan kelib chiqadi va har bir yaratgan asarida ana shu

o'ziga xos olamning hayotbaxsh nurini - insoniylashgan tuyg'ularini tiriltiradi, uni atrofdagilar bilan baham ko'radi, ezgu tuyg'ular tarbiyachisi vazifasini o'taydi. Shuning uchun ham uslub *"kuchsiz adib — yozuvchining asarlarida o'zini ochiq ko'rsata olmaydir. Kuchsiz yozuvchilarning uslublari bir-biriga o'xshab qoladir"* (Fitrat, 26-bet). *"Uslub zamon bilan o'zgargani kabi shaxs bilan ham o'zgaradir. Aytish mumkinki, uslub — so'zlovchi yoki ijodkorning o'ziga xos va boshqalardan ajratib tura oladigan dunyosidir, uning xayoloti, tasavvuri, aqli, bilimi, so'zshunosligi, talanti, geniysi, insoniyli — butun borlig'ini namoyon etuvchi badiiy hodisa, vositadir.*

MATERIALLAR VA METODLAR

Badiiy uslublardan allegoriya, metafora, metonimiya, sinekdoha, o'xshatish, perefraza, ironiya va onomatopia kabi tasvir vositalari, faqatgina badiiy tasvir vositalarigina emas stilistik troplar ham hisoblanadi. Chunki vositalar matni yanada jozibali va rangdor bo'lishini, o'quvchi ma'lumotni tez va oson tushunishini ta'minlaydi. Shuningdek, aytib o'tilgan stilistik vositalar tilshunoslikning bir bo'lagi bo'libgina qolmay adabiyotshunoslikning ham maxsus adabiyotida simvol-ramz sifatida turli ma'nolarda qo'llaniladi. Bu ifoda vositalarning nafaqat tilshunoslik yoki badiiy adabiyotda, balki, san'atda, tarixiy yoki diniy manbalarda, kundalik nutqimizda ham uchratishimiz mumkin. Badiiy tasviriy vositalar adresatning ma'lumotni tez va oson tushunishini ta'minlaydi va tilimizni boyitadi. Shunday tasviriy vositalardan biri allegoriyadir.

Ingliz tilida birinchi marta 1382 yilda foydalana boshlangan allegoriya atamasi lotincha "allegoria" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, yunoncha "allegoria" (allegoría), "pardali til, majoziy" kabi ma'nolarning lotinlashuvidir, ya'ni ἄλλος (*allos*) "boshqacha, farqli" va ἀγορεύω (*agoreuo*) "majlisda gapirmoq, aytib o'tmoq" kabi ma'nolarni anglatadi, bu so'zlar ἀγορά (*agora*), "assembly"(majlis, jamlanish) kabi so'zlardan kelib chiqqan.

Allegoriya qadim zamonlardan beri insoniyat madaniyatining ajralmas qismi sifatida voqelikni anglash va ijodiy aks ettirish usullaridan biri sifatida mavjud bo'lgan. Ba'zi manbalarga ko'ra [4.1], allegoriya tushunchasi dastlab qadimgi ritorikada shakllangan va tushunilgan. Keyinchalik bu atama antik falsafa, xristian ilohiyoti, tasviriy san'at va adabiyotda mustahkam o'rin egalladi.

I. Protopopovanning tadqiqotiga ko'ra, allegoriya haqida birinchi ma'lum eslatma yunon faylasufi, Aristotelning shogirdi Demetriy Ritor yoki Phaler Demetriusga (miloddan avvalgi 350-283 yillar) tegishli bo'lgan. "Epistollar haqidagi risolada" u yunoncha "allegoriya" so'zining ma'nosini quyidagicha izohlaydi: "Yozuvning allegorik shakli, biz yozgan odamga bir narsani tushunishini xohlagramizda, biz uni boshqasi orqali belgilaymiz"[5.1] Shunday qilib, boshlangan odamlarning cheklangan doirasiga mavjud bo'lgan yashirin ma'noni yetkazishda allegoriyaning alohida rolini nazarda tutadi. Keyinchalik, Rim faylasufi va davlat arbobi Sitseron (eramizdan avvalgi 106-43 yillar) o'zining mashhur "Notiq" risolasida allegoriyaga quyidagi ta'rifni beradi: "ko'p metafora davom etganda, bu so'z yunonlar allegoriya deb ataydi". Demak, Sitseron uchun allegoriya ko'p metaforalardan tashkil topgan ritorik qurilish vazifasini bajaradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Allegorik vositalar so'zlovchining nutqini yanada boyitibgina qolmay, undagi qo'pol ma'noni yashirib, ajib ma'no hosil qiladi. Allegoriyaga turli xil ta'riflar keltira olamiz. Masalan, allegoriyani badiiy vosita deydirgan bo'lsak, u ramzning bir ko'rinishi bo'lib, adabiy nutqqa rang barang ma'no beradi. Bundan tashqari, allegoriya stilistik trop bo'lib, u

metafora, metonimiya, sinekdoxa o‘xshatish kabi stilistik uslublarning bir turidir. “Allegoriya” atamasining kelib chiqish tarixiga nazar soladigan bo‘lsak, bu so‘z quyidagi xolatda rivojlangan.

Ya'ni, bu so‘z dastlab qadimgi Gretsiyada vujudga kelgan bo‘lib, “allos” - “boshqa”; “agoria” – “gapirish”, ya’ni “allegoria” – “boshqacha gapirish, boshqa so‘zlar bilan ifodalash” degan ma’nolarni anglatadi. Keyinchalik bu atama rivojlanib, lotin tilida paydo bo‘ldi va keyingi bosqichda esa, “allegorie” shaklida qadimgi fransuz tilida ishlatila boshlandi. “Allegoriya” so‘zining bugungi kundagi ko‘rinishi esa, o‘rta asrlar ingliz tilshunosligiga borib taqaladi.

Shunday qilib allegoriyaning tarixiy rivojlanish bosqichini to‘rt turga ajrata olamiz:

- 1) Literal allegoriya – ya’ni so‘zma so‘z ifodalangan allegoriya. Bunda allegorik vositalar bilan boyitilgan matn tarixiy voqealarga asoslangan bo‘ladi.
- 2) Tipologik allegoriya – bu turdagi allegoriya, o‘tgan zamon voqealarini bugungi davr bilan bog‘lovchi allegoriya hisoblanadi.
- 3) Moral allegoriya – bugungi davrning voqealarini ifodalovchi allegorik birliklar.
- 4) Anagogik yoki polysemous allegoriya – bunday allegoriyalar kelajak allegoriya yoki ko‘p ma’noli allegoriyalar deb ham ataladi.

XULOSA

Allegoriya – ramzning bir ko‘rinishi bo‘lib, voqea hodisa yoki narsa buyumning mavhum tushunchasi o‘rnida aniq tasvirni ifodalovchi ramziy so‘z (obraz)ni qo‘llashdir, ya’ni noaniq bo‘lgan tushunchani (konseptni) ko‘pchilikka ma’lum bo‘lgan narsalarga xos belgilar bilan ifodalash usuli. Shuningdek, allegoriya mavhum tushuncha yoki g‘oyani aniq obraz vositasida ifodalaydi. Masalan “bo‘ri” so‘zining – yomonlik, yovuzlik; “tulki” so‘zining – ayyorlik ifodasi uchun qo‘llanilishi allegoriyaning dastlabki misollari bo‘ladi. Simbolizm, allegoriya va mif tushunchalari ko‘p holatlarda yonma yon qo‘yiladi. Chunki bu uch badiiy tasvir vositalari ham yozuvchiga o‘z fikrini aniq, soda va ahloqiy holatda tushuntirishga imkon beradi.

Agar qachondir adabiy janr iste'molchi tadqiqoti uchun yaratilgan bo'lsa, o'sha adabiy janrni hech ikkilanmay allegoriya deb ayta olamiz. Yuqorida ta'kidlanganidek, bu so'z qadimgi yunoncha “allegoreo”dan olingan, bir ma'no ostida, boshqasi haqida gapirishni anglatadi. Barbara B. Sternning tadqiqotiga ko‘ra, allegoriya “ustiga qurish” demakdir¹. Ya’ni, bir ma’no ustiga boshqa bir ma’no qurish, yashirin ifoda etish.

¹ Stephen Brown, Lorna Stevens and Pauline Maclaran, “What’s the story, allegory?”, CONSUMPTION MARKETS & CULTURE. <https://doi.org/10.1080/10253866.2021.1948840>

Xulosa qilib aytganda, allegoriyaning o'rganilish tarixi juda uzoq o'tmishga borib taqaladi, xususan bu stilistik trop nafaqat badiiy nutq, balki kundalik hayotimizning har bir jabhalarida, publistikada, she'riyatda va diniy kitoblarda ham uchratishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Stephen Brown, Lorna Stevens and Pauline Maclaran, "What's the story, allegory?", CONSUMPTION MARKETS & CULTURE. <https://doi.org/10.1080/10253866.2021.1948840>
2. Boboxoxnova L. T. "Ingliz tili stilistikasi" Toshkent, O'qituvchi. 1995. 72- bet
3. Rajapova Malika Ahmadali qizi, Allegorical means specific to oral speech, European Journal of Innovation in Nonformal Education (EJINE) Volume 2, Issue 2, ISSN:2795-8612
4. <https://gigafox.ru/uz/eko/chto-takoe-allegoriya-v-literature-allegoriya-i-metafora-dlya-chainikov-primery/>
5. <https://gigafox.ru/uz/eko/chto-takoe-allegoriya-v-literature-allegoriya-i-metafora-dlya-chainikov-primery/>